

Filozofski pregled teorija ljubavi

Sakač, Lara

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:115886>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Lara Sakač

Filozofski pregled teorija ljubavi

(Završni rad)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za Filozofiju

Lara Sakač
Matični broj: 0009074139

FILOZOFSKI PREGLED TEORIJA LJUBAVI
Završni rad

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Filozofija
Mentorica: doc.dr.sc. Iris Vidmar Jovanović

Rijeka, 16. rujna 2019.

1. UVOD.....	1
2. PRISTUPI SHVAĆANJU EMOCIJA	2
2.1. Charles Darwin: biološki pristup	2
2.2. William James: tjelesni pristup	6
2.3. Sigmund Freud: psihoterapijski pristup.....	6
3. FILOZOFSKI PRISTUP EMOCIJAMA	7
3.1. Aristotel	7
3.2. René Descartes	10
3.3. Baruch de Spinoza.....	13
3.4. David Hume.....	16
4. ŠTO JE EMOCIJA?	18
5. EMOCIJA LJUBAVI.....	20
5.1. Strastvena ljubav	23
5.2. Emocija suradnje.....	23
6. TEORIJE LJUBAVI	24
6.1. Platonovo shvaćanje ljubavi	24
6.2. Suvremeno poimanje ljubavi	26
6.3. Erich Fromm	26
6.4. Alain Badiou	28
7. ZAKLJUČAK.....	32
8. SAŽETAK.....	34
9. SUMMARY	35
10. POPIS LITERATURE:	36

1. UVOD

Emocije su oduvijek bile izuzetno značajne za ljude, ali nije ih oduvijek bilo lako svrstati unutar znanstvenih pristupa.

Istraživanje emocija kroz povijest teško je bilo smjestiti u određenu filozofsku disciplinu, a i danas postoje filozofi koji smatraju da proučavanje emocija ne pripada filozofiji, već fiziologiji i neuroznanosti. No do promjena dolazi krajem 20. st. kada se javlja veliki interes za filozofiju emocija.¹ O kompleksnosti emocija govori i činjenica da ih je oduvijek bilo teško definirati, a ta teškoća nije u potpunosti razriješena ni danas.² Tako se, na primjer, o prirodi emocija unutar filozofije može govoriti u kontekstu etike, metafizike, epistemologije pa se posljedično javlja i više određenja emocija. U domeni etike u proučavanju emocija bit će važniji njihov ponašajni aspekt, u metafizičkim raspravama naglašen je fiziološki aspekt, dok je iz perspektive epistemologije ključan kognitivni ili spoznajni aspekt emocija.³

U ovom će radu ukratko biti izloženi samo neki od mnogobrojnih pristupa emocijama. Najprije će biti prikazan biološki pristup Charlesa Darwina, zatim tjelesni pristup Williama Jamesa, Freudov psihoterapijski pristup te filozofski pristup iz, ponajprije, perspektive racionalističkih filozofa te pristup Davida Humea koji emocijama daje primat nad razumom.⁴ Iako postoji više mogućih filozofskih stajališta vezanih uz ovu temu, u radu će biti izloženi uglavnom racionalistički pristupi. Nakon kratko opisanih raznih mogućih perspektiva s kojih možemo proučavati i govoriti o emocijama, u radu će biti prikazane i neke od mogućih definicija i odgovora na pitanje što su to uopće emocije, kako su se razvile i zašto su nam one toliko važne.

Nakon pregleda teorija emocija i njihovog općenitog shvaćanja i mogućih definicija, u tekstu će nadalje riječi biti o glavnoj emociji ovog rada a to je emocija ljubavi. Ovoj se emociji pristupa s raznih perspektiva, no kontekst u koji će ona u ovom radu biti smještena jest filozofsko poimanje romantične ljubavi. Način na koji će biti predstavljena, usporedba je Platonova shvaćanja ljubavi s današnjim pristupima ovoj emociji.

¹ Parafraza prema: Snježana Prijic-Samaržija i Ana Gavran Miloš, *Antička i novovjekovna epistemologija*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011, str. 277

² Parafraza prema: Keith Oatley i Jennifer M. Jenkins, *Razumijevanje emocija*, Zagreb: Naklada Slap, 2003, str. 96

³ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 277

⁴ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 296

⁵ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003.

Cilj rada nije samo pokazati da Platonovo viđenje ljubavi u današnjici ne opstaje, već pokazati i kompleksnost međuljudskih odnosa te kako se na ljubav gleda iz suvremenih filozofskih perspektiva.

2. PRISTUPI SHVAĆANJU EMOCIJA

Da bismo emocije mogli bolje razumjeti, važno je razmotriti različite pristupe i pravce razmišljanja u pogledu ove tematike. Postoji mnogo pristupa koji se bave razumijevanjem emocija što i ne čudi budući da je riječ o jednom vrlo kompleksnom području koje je teško svesti na jednu definiciju ili jednu teoriju. Prije nego li se dotaknem definicija, ukratko će biti prikazani neki od pristupa bavljenja emocijama kao i njihovi predstavnici budući da su oni uvelike postavili osnove psihologije, biologije i psihijatrije, ali i pružili osnove za razumijevanje emocija.⁶

2.1. Charles Darwin: biološki pristup

Godine 1872. Charles Darwin objavljuje djelo *Izražavanje emocija u čovjeka i životinja*, no Darwin nije pokušao definirati emocije, već su ga one zanimale kao dokaz evolucije ljudske vrste. Istraživao je i uočavao povezanost ljudskog i životinjskog ponašanja želeći pokazati da ljudi svoje porijeklo vuku od životinja.⁷ Vrlo inovativnim pokazalo se to što je Darwin u spomenutom djelu počeo koristiti fotografije da pokaže izražavanje emocija ljudskim licima.⁸ Prikupljao je fotografije i djece i odraslih u prirodnom izražavanju emocija, ali i u trenucima kada su glumili određene emocije. Darwin je knjigu rasporedio u dva dijela: prvi je dio sačinjen od raznih metoda i opažanja na temelju kojih je stvorio taksonomiju dajući nazive glavnim emocionalnim izrazima.⁹ Smatrao je da su emocionalni izrazi poput rudimentarnih dijelova našeg tijela. Kao što u našem probavnom sustavu postoji organ bez funkcije, slijepo crijevo, tako primjerice izraz lica kojim djelomično otkrivamo zube, odnosno prezrivo osmjehivanje, ima istu kvalitetu kao i rudimentarni organi. Uz prezrivo osmjehivanje, spominje i plakanje koje je prema Darwinovu shvaćanju zaostatak vrištanja u djetinjstvu i dok kod djece suze imaju zaštitnu ulogu jer štite oko, kod odraslih tu ulogu više nemaju. Primjer plakanja kod djece potkrijepio je sljedećim fotografijama:

⁶ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003., str. 2

⁷ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003., str. 3

⁸ Oatley K. i Jenkins M., J., 2003., str. 3

⁹ Oatley K. i Jenkins M., J., 2003., str. 3

Slika 1: Preuzeto: Charles Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, New York: D. Appleton and Company, 1897, str. 146

Baš kao i mladunčad drugih životinja, djeca plaču kada žele hranu, trebaju pomoć ili na bilo koji način pate ili traže olakšanje.¹⁰

Prezir, tvrdi Darwin, može biti izražen na više načina kao primjerice gore spomenutim prezrivo osmjehivanjem, odnosno djelomičnim otkrivanjem zubi na jednoj strani lica. Isto tako, djelomično zatvaranje očnih kapaka ili „okretanje očima“ načini su izražavanja prezira. Takvim tjelesnim pokretima određenoj osobi šaljemo signale da ju ne želimo vidjeti, odnosno da nam njezino prisustvo ne odgovara. Primjer takvih ljudskih facijalnih ekspresija možemo vidjeti na sljedećoj fotografiji koju Darwin uvrštava u svoje djelo, a fotografija predstavlja mladu ženu koja se sprema razderati fotografiju ljubavnika prema kojem osjeća prezir:

¹⁰ Parafraza prema: Charles Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, New York, D. Appleton and Company, 1897, str. 175

Slika 2.: Darwin, C., 1897, str. 269

Također za svaki izraz opisao je motorički aparat kojim se odvija određena emocija. Primjerice emocija ljutnje izražava se stiskanjem šaka koje se vrši tjelesnim mišićima. Strah ili ljutnja će se pak izraziti nakostriješenošću putem motoričkog aparata – kože.¹¹

U drugom dijelu knjige naglasak je na teorijskim zaključcima. Najvažnija Darwinova ideja o emocionalnim izrazima je da se oni javljaju iz navika koje su jednom, tijekom naše evolucije, bile korisne te se temelje na mehanizmima koji su nalik refleksima.

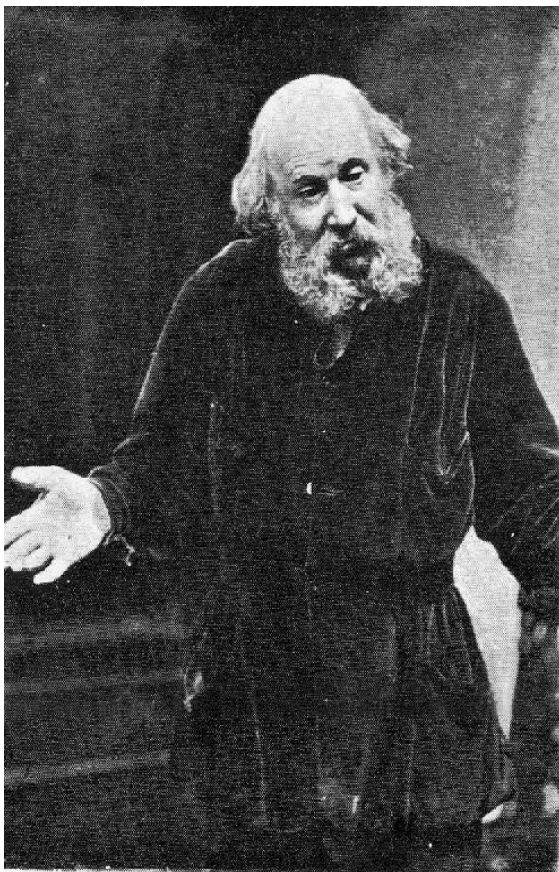
Iz svega navedenog, jasna je Darwinova glavna ideja: naše emocije imaju primitivno obilježje. Emocije nisu uvijek pod voljnom kontrolom te, osim što pomažu komunikaciji među ljudima, ukazuju i na naše životinjsko porijeklo.¹² Osim toga, Darwinova je teorija bitna i zato što ukazuje na biološku osnovu emocija, a to je stajalište dovedeno u pitanje kulturološkim pristupima koji tvrde da su emocije naučeno socijalno ponašanje, a ne izvor bioloških mehanizama. Darwin je razvijao nove metode i shvaćao je koliko je važno i međukulturalno proučavanje pa je iz tog razloga poslao upitnike s nizom pitanja misionarima

¹¹ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003., str.4

¹² Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003., str. 3

od kojih je tražio da proučavaju emocionalne izraze u raznim kulturama. Njega je nadalje zanimalo mogu li se ekspresije osjećaja krivnje prepoznati u različitim rasama. Korespondirajući s misionarima diljem svijeta, dobio je gotovo jednoglasni odgovor da se navedene ekspresije ne razlikuju među različitim rasama što znači da su univerzalne. Darwin navodi da ćemo kod osobe koja osjeća krivnju moći uvidjeti ekspresije kao što su izmicanje pogleda od osobe koja ju optužuje, povremene poglede te spuštene i djelomično zatvorene kapke. Spominje da je iste takve ekspresije često primjećivao i kod svoje male djece kada su učinili nešto pogrešno i za to bili optuženi.¹³ To je Darwinu također pomoglo da zaključi da su ekspresije biološki utemeljene, drugim riječima, univerzalne su.

Isto tako Darwin govori da ćemo bespomoćnost ili nemoć iskazivati slijeganjem ramena. Ako nešto ne može učiniti ili pak ne može učiniti ništa da spriječi neki događaj, čovjek će svoju nemoć nerijetko izraziti slijeganjem ramena. Pritom su usta često otvorena te su obrve podignute, a glava blago nagnuta na jednu stranu što ukazuje na nesvjesnost i urođenost te radnje.

3

Slika 3.: Darwin, C., 1897, str. 269

¹³ Darwin, C., 1897, str. 262

2.2. William James: tjelesni pristup

Glavna ideja Jamesova tjelesnog pristupa sastoji se u tome da on u potpunosti odbacuje tvrdnju prema kojoj smo svaki put kad osjetimo određenu emociju potaknuti na određenu aktivnost.¹⁴ Prema Jamesu, emocija je opažanje promjena u našem tijelu koje se događaju kao reakcija na, Jamesovim riječima, *uzbuđujuću činjenicu*, odnosno neki objekt koji izaziva našu reakciju. Uzmemo li za primjer emociju straha, ona je osjećaj drhtanja, osjećaj bježanja i tako dalje. Drugim riječima, emocija je osjećaj naših tjelesnih odgovora na ono što opažamo. Plačemo, bojimo se, ljuti smo. Tek nakon toga osjećamo žaljenje zbog plakanja, tresemo se jer smo se prvo bojali, napadamo jer smo prije toga bili ljuti.¹⁵

Glavna misao teorije Williama Jamesa možda je najbolje objašnjena u sljedećem njegovu citatu:

*Zamislimo li neku jaku emociju i zatim iz naše svijesti pokušamo odstraniti sve osjete njezinih tjelesnih simptoma, zamijetit ćemo da nam ništa nije ostalo.*¹⁶

Jamesova su dostignuća bila od velike koristi jer je naglasio tjelesni aspekt emocija kao i ideju da tjelesni simptomi doprinose intenzitetu kojim se emocije osjećaju.

2.3. Sigmund Freud: psihoterapijski pristup

Sigmund Freud o emocijama je govorio kroz prizmu triju teorija o posljedicama emocionalno značajnih događaja a to su: teorija emocionalnih trauma, teorija unutarnjih konflikata te teorija repetitivne kompulzije.¹⁷ U kontekstu emocija Freud je važan jer je pokazao da emocije nisu uvijek jednostavne. Prema teoriji emocionalnih trauma tvrdi se da neki događaji, najčešće seksualne prirode, uvelike mogu utjecati na ljudski život i trajno ga obilježiti.¹⁸ Problem postaje teži budući da emocije ne osjećamo uvijek u potpunosti jasno ili ih ne razumijemo, no kroz razgovor i izražavanje osjećaja možemo se približiti razumijevanju uzroka i posljedica našeg stanja. Ukratko, Freudov je doprinos značajan utoliko što je razvio ideju da nas naš um štiti od nepoželjnih emocija, svjesno ili nesvjesno, putem obrambenih mehanizama.

¹⁴ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003., str. 5

¹⁵ Parafraza prema: James, William, *What is an emotion?*, Oxford: University Press, 1884., str. 190

¹⁶ James, William, *What is an emotion?*, Oxford: University Press, 1884., str. 451

¹⁷ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 7-8

¹⁸ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 7

3. FILOZOFSKI PRISTUP EMOCIJAMA

Nakon ukratko izloženih pristupa Darwina, Jamesa i Freuda kao jednih od prvih autora koji su se bavili promišljanjima o emocijama, također će ukratko biti izloženi filozofski pristupi ponajprije Aristotela, Renéa Descartesa, Barucha de Spinoze te Davida Humea.

3.1. Aristotel

Aristotelova je najvažnija spoznaja da su emocije povezane s djelovanjem i da proizlaze iz naših vjerovanja.¹⁹ Proučavanjem emocija Aristotel se bavio, na ponešto drugačiji način, u svojim dvama djelima: *Nikomahovoj etici* i *Retorici*. U *Nikomahovoj etici* proučavao je emocije s aspekta morala raspravljajući o važnosti koje emocije imaju u definiraju vrline, dok u *Retorici* razvija opširniju teoriju emocija koja podrazumijeva emocije kao posebne vrste vjerovanja te prikazuje važnost emocija za govorništvo.²⁰

U drugoj knjizi *Nikomahove etike* Aristotel započinje raspravu o vrlinama za koje tvrdi da, budući da ih ne stječemo rođenjem, mora postojati način na koji ih kroz život možemo razviti. Proces stjecanja vrline Aristotel naziva *habituacija* te njime podrazumijeva djelovanje i emocije.²¹ Djelovanje se odnosi na način da djelujemo u skladu s vrlinom koju želimo postići te je uz to važno da posjedujemo emociju koja je primjerena djelovanju. Govoreći o vrlini karaktera, Aristotel napominje da ona teži prema sredini jer se odnosi na emocije i djelovanja u kojima postoji manjak, suvišak i sredina.²² Drugim riječima, emocije (bol, ljutnja, žudnja, strah...) mogu se osjećati i previše i premalo te je potrebno pronaći „pravu mjeru“; u skladu s Aristotelovim učenjem o zlatnoj sredini.

*Vrlina se odnosi na emocije i djelovanja, u kojima suvišak i manjak predstavljaju pogrešku i pokuđuju se, dok se sredina pohvaljuje i drži ispravnom, a i jedno i drugo (značajke su) vrline. Prema tome, vrlina je neka vrsta srednosti, ukoliko je ono što teži sredini.*²³

No Aristotel napominje da postoje i takva djelovanja i emocije u kojima ne postoji sredina, odnosno takva djelovanja i emocije koja su sama po sebi loša, kao što su ubojstvo, preljub ili pak zavist, bestidnost itd. Takve su emocije i djelovanja loši sami po sebi, a ne zato što su

¹⁹ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 11

²⁰ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 271

²¹ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 271

²² Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 297

²³ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 297

nevaljani njihovi suvišci ili manjci te u takvim slučajevima uvijek griješimo.²⁴ Vrlina podrazumijeva imati emocije onda kada ih treba imati, o stvarima kojima ih treba imati, prema ljudima kojima ih treba imati, radi one svrhe radi koje ih treba imati i na način na koji ih treba imati.²⁵ No u slučaju preljuba, složiti ćemo se da ne možemo reći da je netko počinio preljub s onim s kim treba, kada i kako treba, već je jasno da preljub, kao i slična djelovanja, možemo uvijek odrediti samo kao loša. Aristotel nadalje opisuje pojedinačna djelovanja i emocije i određuje njihove sredine da potkrijepi svoju teoriju. Primjerice u osjećaju straha sredina je hrabrost te onaj koji je pretjerano odvažan, može se naći u opasnosti, dok se s druge strane onaj koji osjeća previše emocije straha naziva kukavicom.²⁶ Dakle postoje tri stanja: dva proroka i jedno stanje koje je vrlina te su sva ta stanja na neki način međusobno suprotstavljena - višak i manjak dvije su međusobne krajnosti, kao što je i sredina oprečna višku i manjku.

Aristotel zaključuje da je teško pronaći sredinu, odnosno teško je posjedovati vrlinu i procijeniti u kojem je trenutku, prema kome i s kojom svrhom ispravno odabrati određeno djelovanje, ali upravo ta težina, a samim tim i rijetkost vrline, pridonosi njezinoj ljepoti.

U djelu *Retorika*, Aristotel na sustavniji način izlaže teoriju o emocijama u okviru rasprave o govorništvu za koje smatra da za cilj ima navesti ljude da povjeruju u neku tvrdnju, a to ćemo učiniti pomoću emocija. Ako govornika želimo uvjeriti da je neki događaj primjerice strašan, učiniti ćemo to tako da kod slušatelja izazovemo emociju straha:

*Osjećanja (pathe, affectus, duševna stanja, strasti emocije) su uzbuđenja duše pod čijim utjecajem ljudi mijenjaju mišljenje u pogledu odluke, a popraćena su čuvstvom nezadovoljstava i zadovoljstava, kao što su srdžba, sažaljenje, strah i njima slična, kao i suprotna čuvstva.*²⁷

Analizira petnaest različitih emocija, no ono što je svima zajedničko jest predodžba, što ukazuje na to da Aristotel emocije shvaća kao vrstu kognitivnog stanja, tj. vjerovanja te razvija jednu od prvih kognitivnih teorija o emocijama.²⁸ Pod time Aristotel podrazumijeva da emocije proizlaze iz vjerovanja o ljudima, okolnostima, predmetima, što pak znači da će primjerice ljutnja nastati iz našeg vjerovanja da nam je netko učinio nešto loše, dok će

²⁴ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 298

²⁵ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 298

²⁶ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 298

²⁷ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 294

²⁸ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 272

emocija straha nastati iz vjerovanja da je neka okolnost za nas opasna, a osjećaj sreće iz vjerovanja da je netko učinio nešto što nas je usrećilo, itd.²⁹

Budući da događaje osjećamo kao dobre ili loše na temelju vlastite procjene, jedan događaj možemo doživjeti na različite načine: slučajni dodir možemo vrednovati kao vrlo ugodan i poželjan ako uvidimo da je to dodir neke nama drage osobe, dok isti taj dodir možemo doživjeti kao vrlo neugodno iskustvo ispostavi li se da dolazi od osobe koju ne poznajemo.³⁰

Aristotel uviđa razliku između uobičajenih vjerovanja i emocija kao vjerovanja. Također emocije kao vjerovanja predstavljaju oblik intencionalnog stanja jer ih određuje objekt, odnosno predmet na koji su usmjerene.³¹

U drugoj knjizi *Retorike* Aristotel nudi definicije različitih emocija. Započinje s definicijom ljutnje te nadalje opisuje na koga se ljudi ljute, u kakvom duševnom stanju i povodom čega se ljute. Ljutnju definira na sljedeći način:

*1. Neka ljutnja (ira, srdžba, gnjev) bude definirana kao impulsivan i s bolom popraćen afekt žudnje za stvarnom osvetom zbog stvarnog omalovažavanja (dispicientia, ponižavanje, preziranje, podcjenjivanje) naše ličnosti, ili ličnosti naših (bližnjih) kad omalovažavanje doista nije zaslužno.*³²

Nadalje, kako tvrdi, ako je ova definicija emocije ljutne točna, proizlazi da se ljutit čovjek uvijek ljuti na određenu osobu koja je njemu ili nekome njemu bliskome učinila ili imala namjeru učiniti što god našao. Iz navedene definicije slijedi i to da ljutnju prati neka uгода zbog nade da ćemo osobi koja nam pakosti moći vratiti, odnosno uгода se javlja zbog nade u osvetu.

Nadalje zaključuje da se čovjek ljuti onda kada je nezadovoljan, a svako nezadovoljstvo u osobi izaziva težnju. U slučaju da nečemu težimo, a neko nas priječi da to i ostvarimo, bit ćemo ljuti, a pogotovo na one koji naš položaj omalovažavaju. Ljutnju mogu izazvati i naša očekivanja, točnije kada se ishod naših radnji pokaže suprotnim našim očekivanjima.³³

Svim tim primjerima Aristotelova je namjera prikazati u kojim se trenucima ljutnja najčešće javlja i u kakvom se duševnom stanju nalaze oni koji ju osjećaju te ukazuje na to da nas naše emocije potiču na djelovanja.

²⁹ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 272

³⁰ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 13

³¹ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 272

³² Preuzeto iz: Aristotel, *Retorika*, Zagreb: Itp Naprijed, 1989, str. 83

³³ Aristotel, 1989, str. 86

3.2. René Descartes

René Descartes svoja razmatranja o emocijama iznosi u djelu *Strasti duše* kojim postavlja temelje suvremene neuroznanosti ispravno razlikujući senzorne i motoričke živce, donekle opisujući rad pamćenja i nudeći raspravu o načinu rada refleksa vjerujući da je fiziologija emocija vezana uz živčani sustav koji se proteže od mozga do tjelesnih ekstremiteta.³⁴ Na taj način bilo što, što izazove kretanje bilo gdje u tijelu, izazvat će aktivnost i u onom dijelu mozga gdje završava živčano vlakno. Iz toga slijedi da se osjeti nalaze u mozgu, a ne u iniciranom dijelu tijela, drugim riječima, kada se primjerice udarimo u ruku, bol preko živčanih vlakana putuje do mozga, centra gdje se bol događa. No primjećuje Descartes, postoji i povratna informacija koja može izazvati stezanje mišića ili pokretanje tijela, odnosno raspravlja o onome što danas nazivamo refleksnim radnjama.³⁵

Njegova su razmatranja o emocijama vrlo usko povezana s metafizičkim dualizmom kojeg zastupa, a odnosi se na postojanje duše i tijela i na njihovo međudjelovanje. Emocije, odnosno strasti kako ih Descartes naziva, smješta u dušu, odnosno domenu duhovnosti te vrlo detaljno proučava interakcije i povezanosti materijalnog svijeta s duhom. Raspravu o emocijama otvara navodeći razlike između funkcija naše duše i funkcija tijela jer smatra da ćemo tako najbolje shvatiti prirodu naših emocija..

Kao što se dosad može zaključiti, Descartesu je vrlo važno naglasiti da su duša i tijelo povezani. Materijalni svijet uzrokuje emocije, kao i osjete i opažaje pa iz toga slijedi da postoji interakcija između materije i duha,³⁶ a kao točku interakcije opisuje „pinealnu žlijezdu“ koja se nalazi u središtu mozga i u kojoj duša djeluje više no u bilo kojem drugom dijelu tijela. Spoznao je da se strasti, dakle, ne osjećaju ni u mozgu ni u srcu, kao što se to često vjerovalo, već samo u najunutrašnjem dijelu mozga – „pinealnoj žlijezdi“³⁷ čiji smještaj u mozgu možemo vidjeti na sljedećoj fotografiji:

³⁴ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 283

³⁵ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 283

³⁶ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 283

³⁷ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 310

Slika 4:

https://vesnamihajlovicblog.files.wordpress.com/2012/02/402046_2880617248510_1052407793_2979407_501568330_n1.jpg, posjećeno: 28. 8. 2019.

Još zanimljivi način je na koji Descartes dolazi do ovog zaključka i spoznaje da je ta žlijezda glavno sjedište duše. Primjećuje da su svi ostali dijelovi mozga dvostruki baš kao i svi organi vanjskih osjetila. Budući da imamo samo jednu misao o istoj stvari u isto vrijeme, izvodi zaključak da mora postojati mjesto gdje se dvostrukost slika naših očiju i dvostrukost utisaka naših drugih osjetilnih organa skupljaju u jedno prije nego li dođu do naše duše. Na taj način osigurava se predodžba jednog, umjesto dva predmeta.³⁸

Kao glavno djelovanje strasti izdvaja da one u duši pobuđuju volju za onim na što pripravljaaju svoje tijelo. Drugim riječima primjerice osjećaj straha pobuđuje volju za bježanjem ili nas potiče na borbu i hrabrost. Descartes primjećuje da nećemo jednako reagirati u određenim situacijama jer jedan te isti uzrok kod različitih ljudi može prouzročiti različite strasti, budući da svaki mozak funkcionira na različite načine.

*Treba naimе primijetiti, da je glavno djelovanje strasti u ljudima u tome, da u svojoj duši pobuđuju volju za ono, na što pripravljaaju svoje tijelo: tako osjećaj straha pobuđuje volju za bježanjem, odvažnost volju za borbom, itd.*³⁹

Iako ne možemo direktno, našom voljom djelovati na strasti tako da ih pobudimo ili uklonimo, ipak možemo to učiniti indirektnim načinima. Dakle, Descartes želi pokazati da uz volju da primjerice izazovemo odvažnost, a uklonimo strah, moramo uložiti trud da razmislimo o razlozima, primjerima koji će nam pokazati da razloga za strah možda uopće nema ili da opasnost nije velika, ili da ćemo, npr., ispasti heroji zbog naše odvažnosti što je

³⁸ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 283

³⁹ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 311

svakako bolje od osjećaja poniženja i žalosti koje bismo mogli osjetiti u slučaju da pobjegnemo.⁴⁰

Osvrće se i na razlikovane jakih i slabih strasti koje određuje na temelju mogućnosti voljne kontrole. Lakše ćemo ovladati slabijim strastima, primjerice nekom manjom boli, no puno će teže biti voljno kontrolirati naša djelovanja ako smo osjetili jako uzbuđenje, odnosno jake strasti. Ako uzrok primjerice naše tuge prepoznamo kao vrlo važnim za nas, trebat će nam više vremena i snage volje da kontroliramo ovu emociju. No u tome će svakako biti uspješniji onaj koji posjeduje snažnu dušu. Najsnažnije duše, tvrdi Descartes, one su koje najlakše svojom voljom pobjeđuju srasti, ali postoje i oni koji se protiv strasti bore potpadajući pod utjecaje drugih strasti. Volja može “ovladati“ strastima čvrstim i određenim sudovima kojima spoznajemo dobro i zlo. Dakle pomoću njih moći ćemo razaznati što je za nas dobro i u čemu trebamo ustrajati, kao što ćemo, s druge strane, znati pred čime treba ustuknuti. No često pribjegavamo trenutnim strastima koje su nerijetko jedna drugoj u suprotnosti što vodi do nezadovoljstva. To će biti karakteristike onih slabih duša kojima je lakše tražiti olakšanje ili zadovoljstvo u nečem prizemnom, trenutnom i na kraju nedostatnom. Da bismo svoju dušu osnažili, potrebno je uložiti trud u razumijevanje okolnosti u kojima se nalazimo, procijeniti jesu li one za nas dobre ili loše i u skladu s time djelovati. Tu bismo mogli primijetiti da su za Descartesa emocije zapravo ideje, misli ili reprezentacije objekata koji su ih uzrokovali.⁴¹ Kada spoznamo da je za nas nešto dobro, naša volja držat će nas ustrajnim u izvršenju našega cilja. U trenucima kada posustajemo, snaga naše duše, ili, snaga naše volje neće nam dozvoliti da posrnemo i odustanemo na putu do onog što smo prepoznali vrijednim ulaganja i truda.

*Korist svih strasti sastoji se samo u tome, što one određuju dušu da hoće po prirodi nam korisne stvari i da ustraje u toj volji (...)*⁴²

Na kraju, sav napor i trud isplatit će nam se ukoliko smo djelovali u skladu s istinitim sudovima o tome što je dobro, dok ćemo u slučaju da smo se vodili lažnim mišljenjima, ubrzo to shvatiti i požaliti.⁴³

U drugom se dijelu Descartes posvećuje, prema njegovu mišljenju, šest osnovnih strasti, ali ni danas ne postoji dogovor oko toga postoje li osnovne emocije i ako postoje, jesu li to te koje

⁴⁰ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 312

⁴¹ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 283

⁴² Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 315

⁴³ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 314

on spominje. U njegovu su razmatranja osnovne emocije čuđenje, želja, radost, ljubav, mržnja, tuga te svaku od njih opisuje i određuje na koliko načina predmeti mogu pokrenuti naša osjetila.⁴⁴ Sve ostale emocije, napominje Descartes, nastaju iz nekih od tih šest osnovnih.

No Descartes, u skladu s racionalizmom, zaključuje da emocije mogu ometati razum te ćemo to spriječiti slijedeći vrlinu, koja za Descartesa podrazumijeva vođenje onim sudovima za koje smo procijenili da su za nas najbolji:

Jer ako je bilo tko živio tako, da sebi po svojoj savjesti ne može predbacivati, da je ikada propustio učiniti sve onako, kako je prosudio da je najbolje (a to je ono, što naziam „slijediti vrlinu“), on će u tome postići toliko snažno zadovoljstvo i sreću, da ni najžešće provale strasti nemaju nikada dovoljno snage, da bi pomutile mir njegove duše.⁴⁵

3.3. Baruch de Spinoza

Baruch de Spinoza u duhu racionalističke filozofije smatra da je čovjek rob svojih emocija i da ih se treba osloboditi jer nisu temeljene na razumu, a dobar je život onaj koji živimo u skladu s našom racionalnom prirodom. Emocije, kaže Spinoza, najčešće ometaju djelovanje razuma.

Ljudsku nemoć da se strasti obuzdaju i zapriječe nazivam ropstvom; jer čovjek podložan strastima nije svoj gospodar već je u rukama sudbine i to tako da pod njenom vlašću često biva prinuđen slijediti ono lošije unatoč tome što vidi ono što je za njega bolje.⁴⁶

Nastavlja se na stoike koji su prvi sustavno analizirali emocije te su ih smatrali pogrešnim sudovima jer se ne temelje na razlozima i dokazima. Kao i Aristotel, i Spinoza povezuje epistemološki status emocija s njihovom ulogom u postizanju dobrog života ili vrline.⁴⁷ Kognitivistički pristup emocijama Spinoza temelji na svojem cjelokupnom filozofskom sustavu u središtu kojeg je Bog koji prožima svemir i prirodu.⁴⁸ Navodi da je sve determinirano, dakle smatra da je sve unaprijed određeno i svako je događanje u prirodi

⁴⁴ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 316

⁴⁵ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str.321

⁴⁶ Spinoza, 2000, str. 299

⁴⁷ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 284

⁴⁸ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 284

nužno, a razum ima sposobnost koja nam omogućuje da to shvatimo i da se samim time ne zanosimo onime što nije moguće učiniti, ili što ne možemo promijeniti.

Sve emocije, tvrdi Spinoza, izvode se iz dviju osnovnih emocija a to su uroda i bol. Pod dobrim Spinoza podrazumijeva ono za što smo sigurni da nam je korisno, dok pod zlim podrazumijeva ono za što točno znamo da će nas spriječiti u postizanju nekog dobra.⁴⁹

Na nama je da razumski shvatimo da smo dio svemira, univerzuma da bismo osjetili urodu. Ako pak ne spoznamo naš položaj u svemiru, zapadamo u stanje boli. Dobrim ćemo nazvati ono što nam koristi u očuvanju našeg bitka, dok ćemo lošim nazivati ono što odmaže njegovu očuvanju.⁵⁰ Drugim riječima, u ljudskoj je prirodi da težimo za onim što je za nas dobro i očuvamo svoje postojanje, a to ćemo činiti pomoću vrline. Osoba koja ne posjeduje vrlinu, neće težiti onome što je za nju dobro i na taj će način ugrožavati svoje postojanje.⁵¹ Dakle tvrdi Spinoza, samo će netko tko je potaknut vanjskim uzrocima koji se protive njegovoj prirodi, ići „protiv sebe“, oduzeti si život ili činiti loše izbore. Naša težnja za samoočuvanjem dolazi upravo iz razuma, odnosno iz razumijevanja te, smatra Spinoza, najviše što naš duh može spoznati je Bog kao beskonačno biće bez kojeg ništa ne bi postojalo i ništa ne bi bilo moguće shvatiti.

Biti u skladu s našom prirodom, nužno će dovesti do dobra, kao i obratno. Ako ne djelujemo u skladu s prirodom, trpjet ćemo i biti nesretni. No kada će čovjek biti u razdoru s prirodom?

Spinoza tvrdi da na čovjeka mogu djelovati strasti što može dovesti do sukoba i nesklada u življenju, budući da samo vođeni razumom možemo živjeti u harmoniji i skladu s vrlinom. Ako je svatko od nas u skladu s prirodom, odnosno razumski procjenjuje o nekom događaju kao dobrom ili lošem, onda ćemo djelovati na način da nužno činimo ono što je dobro za ljudsku prirodu i izbjegavamo ono što je za nju loše. To će dovesti do sklada među ljudima jer ćemo zajedno, kao dio univerzuma, pridonositi dobrobiti svakog ljudskog bića.

Kada svatko najviše traži ono sebi najkorisnije, tada su si ljudi najkorisniji međusobno, jer što više netko traži svoju vlastitu prednost i teži svome očuvanju, to je više obdaren vrlinom; ili (što dolazi na isto) ima veću moć za djelovanje u skladu sa zakonima svoje prirode, odnosno, za život pod upravom razuma. A ljudi su najviše u skladu kada slijede

⁴⁹ Spinoza, 2000, str. 305

⁵⁰ Preuzeto iz: Spinoza, Benedikt de, *Etika dokazana geometrijskim redom*, Zagreb: Demetra, 2000, str. 317

⁵¹ Prijčić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 326

*upravu razuma, stoga će si međusobno biti najkorisniji kada svaki traži ono što je za njega korisno.*⁵²

Spinoza smatra da ćemo iz iskustva lako spoznati točnost njegova razmišljanja, no navodi da je ipak češće vidjeti ljude koji, suprotno razumu, djeluju jedan protiv drugoga, ljubomorni su, pakosni, zavidni, sebični, a u isti su tren nesposobni živjeti sami, bez drugog čovjeka. Dakle tek kada je svatko usmjeren na ono što mu je osobno najkorisnije i drugima će biti na najveću korist jer ćemo tako smanjiti negativne emocije usmjerene na ljude koji nas okružuju, kao i na nas same. Trebamo se voditi razumom, težiti svome očuvanju da bismo djelovali na način da doprinosimo većem dobru za sebe, ali i druge ljude.

Važno je za čovjekov duh da prihvati determinizam, odnosno da razumije nužnost svih stvari za koju Spinoza vjeruje da u svijetu postoji.⁵³ Iz našeg razumijevanja o nužnosti stvari i pojava, lakše ćemo moći vladati strastima i manje zbog njih trpjeti jer ćemo, kao što je već spomenuto, znati kada se ne treba zanositi određenim idejama jer, slijedeći ideju determinizma, ne možemo promijeniti stanje stvari koje su nužne i predodređene na postojanje i djelovanje beskrajnim lancem uzrokovanja.⁵⁴

*Vidimo da se patnja za dobrim čovjekom koji je preminuo ublažava čim onaj koji je doživio gubitak promisli o tome i uvidi da nije bilo načina da se zadrži dobro koje je sada izgubljeno.*⁵⁵

Nadalje, iznosi Spinoza, sve dok na nas djeluju strasti u skladu s našom prirodom, mi ćemo biti u stanju razumom njima upravljati, no strasti protivne našoj prirodi, one koje su loše, sprječavaju naš duh u razumijevanju.⁵⁶

Spinoza tako razlikuje aktivne i pasivne strasti odnosno emocije te smatra da ih je većina pasivnih. Aktivne emocije isključivo su emocije ugone jer proizlaze iz razuma i omogućuju nam ispravne sudove o svijetu. Iz tog razloga cilj ljudi treba biti pretvoriti pasivne emocije u aktivne da bi mogli razviti ispravne sudove. Ne zamijenimo li pasivne emocije aktivnima, dolazimo do stanja trpljenja kojeg karakterizira nerazumijevanje nužnosti događaja ili razloga tih događaja. Tako, zaključuje Spinoza, vodstvo emocija dovest će nas do stanja trpljenja u

⁵² Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 327

⁵³ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 327

⁵⁴ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 327

⁵⁵ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 328

⁵⁶ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 328

kojem nećemo razumjeti ispravne sudove o svijetu, a jedino je razum taj koji nas može osloboditi od takvog stanja.⁵⁷

3.4. David Hume

Nasuprot opisanim racionalističkim pristupima emocijama koji ističu prevlast razuma nad emocijama, David Hume kroz djelo *Rasprava o ljudskoj prirodi* iznosi svoje stajalište, prema kojem iskustvom spoznajemo da emocije imaju privilegirani status u odnosu na razum koji ima samo instrumentalnu ulogu u ljudskom djelovanju.⁵⁸ Razumu pripisuje ljudsku spoznaju, zaključivanje, operacije nad idejama, no razum sam ne može motivirati djelovanje volje. Za to su nam, tvrdi Hume, potrebne emocije pa u njihovu domenu svrstava ljudsko djelovanje te preokreće dosadašnju priču racionalista određujući razum kao slugu emocijama.⁵⁹

Za Humea, emocije su zapravo percepcije uma čija je uloga motivirajuća. Percepcije uma nadalje dijele na ideje i impresije. Ideje mogu biti osjetilne i refleksivne, a impresije se pak dijele na originalne (osjetilne) koje se javljaju u duši ili tijelu bez ikakve prethodne percepcije te tu spadaju patnja i zadovoljstvo. Druga vrsta impresija su sekundarne, odnosno reflektivne koje slijede iz originalnih. Emocije, tvrdi Hume, spadaju u sekundarne (reflektivne) impresije koje se pak dijele na mirne emocije kao na primjer osjeti ljepote, ili na jake emocije koje Hume naziva strastima (iako ne uvijek dosljedno), a to su ljubav, mržnja, ponos, poniženje, žalost i radost. Strasti se nadalje dijele na direktne i indirektne. Direktnim (izravnim) strastima Hume naziva one koje proizlaze iz dobra i zla, boli i užitka, kao što su nada, strah, očaj, želja, itd. Indirektne (neizravne) strasti su ljubomora, darežljivost, sažaljenje, ambicioznost, itd.

*Kada razmatramo strasti, pojavljuje se podjela na izravne i neizravne. Pod izravnim strastima mislim na one koje proizlaze neposredno iz dobra ili zla, patnje ili zadovoljstva; pod neizravnim na one koje slijede iz istih načela, ali spajanjem drugih svojstava.*⁶⁰

Kada su emocije mirne, smatra Hume, lako ih možemo pomiješati sa zaključcima razuma pa možemo pomisliti da proizlaze iz njega baš kao i naše prosuđivanje i vrednovanje sudova, no to bi bilo pogrešno. Mirne emocije karakteristika su nekih pojedinaca, ali one ne proizlaze iz razuma.⁶¹ S obzirom na objekt emocije, Hume u raspravu o emocijama uvodi jedan vrlo važan

⁵⁷ Prijić-Samaržija, Gavran Miloš, 2011, str. 285

⁵⁸ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 286

⁵⁹ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 286

⁶⁰ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 311

⁶¹ Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 286

pojam - pojam intencionalnosti što znači da emocije imaju svoj uzrok i objekt.⁶² Time im Hume zapravo daje kognitivni status, što znači da su emocije slične vjеровanjima. Da bi nešto uopće djelovalo na nas, na neki način mora biti povezano s nama. Također je važno razlikovati ideje koje uzrokuju strasti i ono na što su one usmjerene. Kod izravnih emocija npr, staha, javljaju se isti uzrok i objekt. Na primjer, ako se bojim pauka, tada pauk izaziva emociju straha, dakle njezin je uzrok, ali je ujedno i objekt navedene emocije.

Međutim u slučaju ponosa, indirektnе strasti, uzrok i objekt nisu isti. Uzrok mojeg ponosa može biti lijepa majica, ali je objekt ponosa, jastvo, to jest, ja. Drugim riječima, emocija ponosa referira na jastvo kao svoj objekt, a uzrok je, u ovom primjeru, lijepa majica.⁶³ Isto je i s poniznošću. Iako je poniznost pojam suprotan ponosu, njihov je objekt isti - mi sami, odnosno sebstvo.⁶⁴ Kod ovih je strasti vrlo važno razlikovati uzrok, odnosno ideju koja ih izaziva i objekt, onu ideju prema kojoj su onda usmjerene. U primjeru ponosa i poniznosti, naša je pažnja usmjerena na nas.

No Hume nadalje tvrdi da su uzroci ponosa i poniznosti raznoliki i mnogobrojni. Važno je, smatra, primijetiti da strasti mogu biti usmjerene na sve što je na bilo koji način s nama povezano. Dakle to mogu biti naši talenti, razboritost, snaga, ljepota, posao, ali isto tako zemlja iz koje dolazimo, obitelj, prijatelji. Sve to i više, dakle, može postati uzrokom našeg ponosa, ali i poniznosti. Iz toga slijedi da je nužno razlikovati kvalitetu koja djeluje i subjekt na kojeg djeluje. Ako neka osoba ima lijepu kuću, ponosna je na nju jer je njezina i ona ju je sagradila. Objekt strasti je ta osoba, a uzrok je prekrasna kuća. Uzrok prekrasne kuće se opet dijeli na dva dijela: kvalitetu koja djeluje na strast i subjekt u kojem se ta kvaliteta nalazi.

Ovo se na vrlo jasan način može vidjeti na primjeru ljubavi i mržnje. Objekt naše ljubavi ili mržnje neko je drugo misleće biće. No objekt ljubavi ili mržnje nije i uzrok, već je potrebno još nešto jer bi se inače pobuđivale obje strasti i međusobno se uništavale, kao i u slučaju ponosa i poniznosti. Uzroci javljanja ovih emocija mogu biti raznoliki: humor, vrline, inteligencija, vanjski izgled. No da bi ti uzroci potaknuli emociju, moraju biti povezani s osobom s kojom smo mi povezani. Dakle, Hume uvodi razlikovanje kvalitete, odnosno onoga što djeluje i subjekta koji se odnosi na ono na čemu je kvaliteta. Kao dokaz ovakvom Humeovom shvaćanju ide činjenica da, ako su uzroci ljubavi i mržnje smješteni na neko nemisano biće ili biće koje nije povezano s nama, emocije neće biti potaknute.

⁶² Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 287

⁶³ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 287

⁶⁴ Prijic-Samaržija i Gavran Miloš, 2011, str. 311

4. ŠTO JE EMOCIJA?

Dosad se kroz rad nazire nekoliko mogućih definicija ili barem okvira koji određuju što bi emocije mogle biti. No kao što je uvijek bilo, i danas je teško ponuditi jedinstvenu sveobuhvatnu definiciju.⁶⁵ Međutim postoji radna definicija predložena od strane nizozemskog psihologa Nica Frijde⁶⁶ koja u današnje vrijeme postaje sve više prihvaćena a čiji su elementi već kroz rad bili spominjani u teorijama raznih filozofa, što svjedoči o njihovom velikom doprinosu suvremenim shvaćanjima emocija. Prema predloženoj radnoj definiciji, emocija je uglavnom izazvana svjesnim ili nesvjesnim vrednovanjem nekog događaja kao bitnog za neki cilj. Kad se cilj ostvari, emocija se osjeća kao pozitivna, a kao negativna kad ne uspijemo u ostvarivanju cilja. Emocije, također, potiču na djelovanje te se obično doživljavaju kao poseban tip duševnog stanja u kojem se često mogu javiti i tjelesne promjene.⁶⁷ Unatoč danoj definiciji, važno je u obzir uzeti da ona ne mora u potpunosti biti točna, da postoje drugi pristupi koji se ne slažu s ovom definicijom te da se može mijenjati s novim otkrićima i saznanjima. Može biti korisna u orijentaciji, ali je podložna promjeni baš kao i svaka definicija u znanosti. Bez obzira na teškoće oko definiranja, nema razloga da se ovo područje ne istražuje i da se ne dolazi do novih spoznaja. Na kraju, važnije je razumjeti, nego definirati emocije.⁶⁸

Budući da većina ljudi svakodnevno proživljava neke od emocija i čini se kao da ih može opisati, zašto je toliko teško ponuditi definiciju emocija?

Aaron Ben-Ze'ev nudi neke od glavnih razloga za složenost emocija u svom djelu *The subtlety of emotions*.⁶⁹ Prije svega, emocije pokazuju jaku osjetljivost na osobne stavove kao i na kontekst u kojima se javljaju. Ključnu ulogu u stvaranju naših emocija ima način na koji doživljavamo određeni kontekst ili određenu osobu. Osjetljivost emocija na kontekstualne i osobne attribute otežava definiranje zajedničkih obilježja svih emocija – nijedna esencija nije nužna i dovoljna za sve emocije. Primjer koji Ben-Ze'ev navodi da bi objasnio utjecaj konteksta i osobnih stavova na stvaranje emocija je iznenadni osjećaj srama kod modela koji pozira za umjetnika. Zašto se pojavio osjećaj srama? Model koji odjednom osjeća sram zbog svojeg nagog tijela shvaća da umjetnik za kojeg pozira ne gleda na nju samo kao na modela, već kao i na ženu. U tom je primjeru vidljiva promjena od udaljenog, neosobnog stava

⁶⁵ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 96

⁶⁶ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 96

⁶⁷ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 96

⁶⁸ Oatley, K. i Jenkins M., J., 2003, str. 97

⁶⁹ Parafraza prema: Aaron Ben-Ze'ev, *The subtlety of emotions*, A Bradford Book: Reprint edition, 2001., str. 3-4

umjetnika u bliski, osobni. Budući da je samo potonji odnos tipičan za emocije, model počinje osjećati sram.

Drugi važan razlog za složenost emocija je u tome što se one nerijetko ne sastoje samo od jedne, već od skupa emocija. Tako, navodi Ben-Ze'ev, tuga može uključivati krivnju, ljutnju i sram, dok primjerice ljubav može uključivati ljubomoru, nadu, divljenje.⁷⁰

Ovakve veze nisu slučajne, one izražavaju činjenicu da je emocionalna situacija nestabilna i da su naše emocije usmjerene i na imaginarne, a ne samo na stvarne situacije. Tako su, dakle, velika ljubav i radost povezane s ljubomorom i strahom koji proizlaze iz mogućnosti gubitka voljene osobe.⁷¹

Unatoč poteškoćama s definiranjem, Ben-Ze'ev nudi i neke od karakteristika za koje tvrdi da su tipične za emocije. Jedna od takvih karakteristika je, kako tvrdi, relativno velik intenzitet te će intenzitet biti utoliko jači ukoliko nam je neki događaj važniji.⁷²

Emocije su relativno intenzivne reakcije te je granice emocionalnog intenziteta teško odrediti. No uobičajene emocije imaju takav intenzitet koji utječe na naše normalno funkcioniranje, ali ne na način koji onemogućuje naše normalno funkcioniranje kao što je to slučaj kod bipolarnih afektivnih poremećaja koje karakteriziraju ekstremne promjene raspoloženja, preciznije, ova se skupina poremećaja odnosi na izmjenu manične i jake depresivne epizode, što posljedično dovodi do otežanog izvršavanja svakodnevnih obaveza.⁷³

Tipična karakteristika emocija je i to što nam se određene situacije čine većim, težim, ako smo emocionalno uključeni u njih kao što su ranije primijetili Aristotel i Descartes. Ben-Ze'ev i ovu tvrdnju potkrepljuje primjerom. Činjenica da naš kolega zarađuje 2% više od nas nije mali problem u očima zavidnih ljudi jer oni ovu činjenicu doživljavaju kao nepravednu jer njih stavlja u nezasluženi inferiorni položaj.⁷⁴

Iz svega navedenog daje se zaključiti da o javljanju emocija ovisi naša vlastita procjena nekog događaja kao za nas važnog. Iz toga proizlazi subjektivnost Ben-Ze'evove teorije koji ukazuje na to da neki događaj, prepoznamo li ga kao za nas bitnog, izaziva određenu emociju. Emocije su tako pristrane u dva osnovna smisla: usredotočene su na uski cilj, na ono što nam je važno, bilo na blisku osobu ili primjerice ispit koji moramo položiti. Dakle emocije našu

⁷⁰ Ben-Ze'ev, 2001, str. 5

⁷¹ Ben-Ze'ev, 2001, str. 5

⁷² Ben-Ze'ev, 2001, str. 34-35

⁷³ Ben-Ze'ev, 2001, str. 34-35

⁷⁴ Ben-Ze'ev, 2001, str. 34-35

pažnju usmjeravaju odabirući ono što nam privlači pozornost, što znači da se emocije javljaju u trenutku kada je subjekt osobno uključen u događaj koji kod njega izaziva emocionalnu reakciju. Dakle kao značajnu, prepoznat ćemo onu promjenu za koju smatramo da je za nas osobno bitna, stoga ne čudi što nije svaka osoba i svaki događaj za svakog pojedinca od jednake emocionalne važnosti. Emocije, dakle, prikazuju što nam je vrijedno i ono čemu smo skloni.

Ako nismo selektivni i nemamo preferencije, radi se o ne-emotivnom stanju. Ben-Ze'ev za primjer daje romantičnu ljubav o kojoj će kasnije kroz rad najviše biti riječi. Ne možemo biti neselektivni po pitanju toga koga volimo. Tako, tvrdi Ben-Ze'ev, za većinu ljudi, imati jednog romantičnog partnera često je i više nego dovoljno budući da partneri međusobno iziskuju vrijeme, pažnju i slične parametre koje pojedinac ima u ograničenim količinama pa ih, ako ne iz drugih pa onda barem iz tih razloga, ne može pružati većem broju ljudi.⁷⁵

5. EMOCIJA LJUBAVI

Romantična ljubav i seksualna želja središnje su emocije u ljudskim životima.⁷⁶ Neki ih izjednačuju dok neki smatraju da su ljubav i seksualna želja potpuno različiti pojmovi.

Emocija ljubavi može se podijeliti na mnoge vrste. Može se govoriti o romantičnoj ljubavi, roditeljskoj, seksualnoj, prijateljskoj ljubavi, o ljubavi prema religiji, zemlji...⁷⁷ Unatoč podjeli ljubavi na razne vrste, postoji nešto što je svima zajedničko, a to je naša procjena da je objekt vrijedan ljubavi (bez obzira radi li se o prijateljici, romantičnom partneru, roditelju djetetu), kao i djelovanje koje se javlja uz skladu s objektom prema kojem osjećamo što znači da sklonost, privrženost i ljubav nećemo izražavati na jednake načine prijateljici, roditelju ili primjerice romantičnom partneru.

Berit Brogaard u svojem djelu *On Romantic Love: Simple Truths about a Complex Emotion* raspravlja, između ostaloga, o poimanju ljubavi kao zajedništvu. Takvo poimanje seže još od Aristotela koji je tvrdio da je ljubav sastavljena od jedne duše koja nastanjuje dva tijela, a i danas postoji mnogo teorija prema kojima jednostrana ljubav ne može postojati, odnosno ljubav koja nije uzajamna ne može se nazivati ljubavlju. No Brogaard smatra da se uz takve

⁷⁵ Ben-Ze'ev, 2001, str. 35-36

⁷⁶ Ben-Ze'ev, 2001, str. 405

⁷⁷ Ben-Ze'ev, 2001, str. 406

teorije veže mnogo problema.⁷⁸ Primjerice, ovakva shvaćanja ljubavi podrazumijevaju da ljubav ne može biti neuzvrćena ili da pak ne možemo osjećati ljubav prema preminulom partneru. No ako smo ikada voljeli nekog bez da nam je to bilo uzvrćeno ili ako smo ikada izgubili voljenu osobu, dovoljno je da uvidimo poteškoće s ovakvim teorijama. Zagovornici ovakvog pristupa emociji ljubavi mogli bi tvrditi da je ljubav zajednica ljubavnika ili žudnja za takvim zajedništvom, ali ništa od toga nije dovoljno da obrane svoj stav jer primjerice možemo voljeti nekoga i bez želje da se veza, zajedništvo uspostavi jer, nažalost, ljubav nije uvijek dovoljna za početak ili nastavak odnosa.⁷⁹

Također, neki ljudi pak kažu da o ljubavi možemo govoriti onda kada više brinemo za drugu osobu, nego za nas same, drugim riječima kada nam je dobrobit voljene osobe važnija od vlastite. Za ljubav je karakteristično i prepoznavanje ili pridavanje vrijednosti drugoj osobi. No Brogaard navodi da je lako pronaći protuargumente ovim iskazima koji pokazuju da ništa od toga nije dovoljno za definiranje ljubavi. Možemo osjećati zabrinutost za drugu osobu i bez da ju volimo, a isto tako nekoga možemo voljeti i bez da smo za njega zabrinuti. Brogaard navodi primjer medicinskih sestara koje brinu za svoje pacijente, ali ne očekujemo da za njih razviju emociju ljubavi jer medicinska briga koju liječnik osjeća za svojeg pacijenta sa sigurnošću nije jednaka brizi koju osjećamo prema osobi koju volimo, koja nam je osobno važna i bliska. Također, točno je da ljubav može uključivati uvažavanje nečijih vrijednosti ili pridavanje vrijednosti nekom nama bliskom, ali ni to nije dovoljno da bismo nešto nazvali ljubavlju budući da možemo uvažavati nekog i biti svjesni njegove vrijednosti i u slučajevima kada to nije osoba koju volimo, već primjerice to mogu biti ljudi kojima se divimo, osoba koja nam je autoritet, idol i slično.⁸⁰

Brogaard izlaže i viđenje antropologinje Helen Fisher koja smatra da govoreći o romantičnoj ljubavi nikada ne možemo govoriti o emociji, jer ona to nije, već o nagonu. Argument koji Fisher navodi za ovu tvrdnju jest da je romantična ljubav povezana s aktivacijom neurona u srednjem mozgu koji luče dopamin. Nadalje izvodi da ljubav nije emocija budući da je sustav dopamina primitivniji od emocionalnog mozga i kortikalnog sustava.⁸¹ Međutim taj je argument neodrživ. Dopamin je jedan od ključnih neurotransmitera u modulaciji ljutnje što znači da motivira bijesne ljudi da se osvećuju, bacaju stvari, viču, ubijaju. No teško da ćemo,

⁷⁸ Parafraza prema: Berit Brogaard, *On Romantic Love: Simple Truths about a Complex Emotion*, Oxford: University Press, 2005., str. 39

⁷⁹ Brogaard, 2005, str. 40

⁸⁰ Brogaard, 2005, str. 40

⁸¹ Brogaard, 2005, str. 40

tvrdi Brogaard, reći da to ljutnju čini nagonom. Ljutnja je emocija čak i ako je povezana s jakim dopaminskim odgovorom.⁸²

Kao još jedan dokaz svojem argumentu da je ljubav nagon, a ne emocija, Helen Fisher navodi trajanje ljubavi: ljubav traje predugo da bi bila emocija. No ni ovaj argument ne uspijeva. Fisher kao ključni primjer emocije navodi gađenje. Istina je da gađenje, kada ga se svjesno osjeća, ne traje dugo. Unatoč tome što se obično tretira kao emocija, gađenje to uopće ne mora biti, nego se primjerice može javiti kao senzorni refleks, ali isto tako gađenje može biti dugotrajno, baš kao ljutnja i tuga.⁸³ Iz tog razloga postoje poteškoće s ovim argumentom jer i gađenje, kao glavni primjer kojeg navodi Fisher za ono što nazivamo emocijom, može, kao što smo vidjeli, također trajati dugo. Iz toga slijeda da nema razloga da ljubav ne nazovemo emocijom zbog njezina trajanja.

Brogaard zaključuje da ljubav nipošto nije nagon, već emocija ravnopravna svim drugim emocijama kao što su emocija straha, ljutnje, tuge te joj možemo pristupiti razumski baš kao i svim drugim emocijama. No emocija ljubavi može biti iracionalna u trenucima kada imamo dobar razlog da nekog prestanemo voljeti, u trenutku kada primijetimo da je to za nas iscrpljujuće, da patimo i slično. U trenutku kada i ako naša ljubav postane iracionalna, razumski možemo pronaći načina da prestanemo voljeti osobu koju smo dosad voljeli. Dakle, Brogaard tvrdi da se romantične ljubavi možemo „riješiti“ baš kao što se, primjerice, možemo riješiti emocije straha od visine ako to razumski odlučimo.

Prema Paulu Ekmanu, američkom psihologu, emocije se uobičajeno dijele na jednostavne ili osnovne i na složene emocije. Osnovne se emocije tako nazivaju jer su povezane s univerzalno prepoznatljivim izrazima lica a u njih spadaju iznenađenje, radost, ljutnja, tuga, strah, gađenje. One se mogu kombinirati u složene emocije u koje pak spadaju ljubav, ljubomora, tuga, ponos...⁸⁴

Ljubav je tipični primjer složene emocije koja može uključivati ljutnju, radost, tugu, iznenađenje, strah i brojne druge emocionalne elemente, tjelesne osjete i kognitivne čimbenike, uključujući brigu i seksualnu želju.⁸⁵

⁸² Brogaard, 2005, str. 41

⁸³ Brogaard, 2005, str. 41

⁸⁴ Brogaard, 2005, str. 44

⁸⁵ Brogaard, 2005, str. 45

5.1. Strastvena ljubav

Unatoč složenosti emocije ljubavi, njezini elementi stapaju se u jednu emociju koja se može podijeliti u dvije glavne kategorije: strastvenu i suosjećajnu ljubav.⁸⁶ Suosjećajna ljubav podrazumijeva prijateljsku i roditeljsku ljubav kao i altruizam. Seksualna želja ili požuda, oblik je strastvene ljubavi slične romantičnoj ljubavi. No seksualna želja nije tjelesna želja za nečim što nemamo ili što ne možemo učiniti, već uključuje osjećaje, misli, percepciju i mentalnu sliku te je sličnija emocijama kao što su čežnja, ljubav, briga.⁸⁷

Opće mjesto u različitim kulturama zauzima strastvena spolna ljubav koja se ponekad naziva i romantičnom ljubavlju. Način na koji se ovakva ljubav doživljava je kroz radost, energiju čiji je razlog spolna privlačnost.

5.2. Emocija suradnje

*Ljubav je čežnja za našom vlastitom izgubljenom polovinom*⁸⁸ citat je koji podosta objašnjava emociju ljubavi kao emociju suradnje. Kroz život, ljudi teže oslanjanju i pouzdanju u drugu osobu. Kada smo maleni, to su naši roditelji, skrbnici. Kasnije, težimo novim odnosima, prijateljstvima, simpatijama, romantičnim vezama te upoznajemo razne vrste ljubavi.

Budući da je roditeljska ljubav jedna od prvih s kojom se pojedinac susreće, ne čudi da ona uvelike utječe na kasnije obrasce koje će taj isti pojedinac u odnosima s drugim ljudima provoditi, ili će pak partnera birati po modelu odnosa kojeg je naučio od svojih roditelja.⁸⁹ Tako je Charles Darwin u kontekstu njegova biološkog pristupa emocijama, pretpostavio da se obrazac držanja malog djeteta pojavljuje u obliku milovanja u kasnijoj, odrasloj dobi.⁹⁰ No iako Darwin smatra da emocije upućuju na naše životinjsko porijeklo, kao što je ranije spomenuto, jedna od najvećih razlika između ljudi i drugih sisavaca je da ljudi koji su nam važni u životu nisu za nas samo roditelji, seksualni partneri, djeca, prijatelji već postaju jedinstveni pojedinci. Iz tog razloga, gubitkom roditelja, djeteta, prijatelja, ili pak seksualnog partnera, čovjek ne gubi samo roditelja, dijete, prijatelja, partnera. On gubi jedinstvenog

⁸⁶ Brogaard, 2005, str. 45

⁸⁷ Brogaard, 2005, str. 45

⁸⁸ Citat iz: Milan Kundera, *Nepodnošljiva lakoća postojanja*, str.135

⁸⁹ Oatley, K. i Jenkins, M., J., 2003, str. 294

⁹⁰ Oatley, K. i Jenkins, M., J., 2003, str. 294

pojedinka, osobu neponovljivih karakteristika i samim time nezamjenjivu. Tako nas ljubav prema jedinstvenim drugima čini jedinstveno ranjivima.⁹¹

6. TEORIJE LJUBAVI

6.1. Platonovo shvaćanje ljubavi

Platon svoje poimanje ljubavi iznosi u dijalogu *Simpozij ili o ljubavi*. Dijalog se sastoji od govora o pohvali Erosu petorice učesnika gozbe, nakon čega slijedi Sokratov govor te naposljetku, kao posljednji govornik, javlja se Alkibijad.

Važno je primijetiti da u podlozi Platonovih razmišljanja stoji njegov idealistički koncept pa tako prije svega utvrđuje da postoji ideja ljepote, odnosno lijepo po sebi. U ovom dijalogu, prema mojem shvaćanju, Platon ističe povezanost ljepote s Erosom, odnosno ljubavlju te se, kroz viđenja raznih govornika mogu uočiti etape puta do Lijepog.

Govor o Erosu započinje Fedro koji Erosa određuje kao najstarijeg i najvažnijeg boga koji ljudima omogućuje najveće dobro a to je ljubav između ljubavnika i ljubljenika. Prema Fedru, ljubav nas potiče da nastojimo živjeti u lijepom i suzdržavamo se od ružnog. Spoznaja lijepog u pojedinačnom o kojoj raspravlja prvi govornik, može se označiti i kao prvi korak na putu do spoznaje najvećeg dobra.

Pausanija želi ispraviti prethodnog govornika koji nije uzeo u obzir da postoje dva Erosa te da oni nisu podjednako vrijedni hvaljenja.⁹² Pausanija razlikuje pučkog i nebeskog Erosa, a slaviti se treba nebeski budući da nas on navodi na lijepu ljubav.⁹³ Pučkog Erosa ljube oni koji više drže do tijela nego duše pritom gledajući samo na vlastite interese ne mareći za ljepotu svojih postupaka. Pausanija tako razvija svoju ideju da je ljepota u djelatnosti, odnosno da je lijepo ono što se lijepo radi, a ružno ono što se radi ružno.⁹⁴ Iz Pausanijeva govora možemo zaključiti da postoji univerzalna ljepota koja ostalome daje ljepotu, odnosno postoji neko lijepo koje sve čini lijepim.

Na to se nastavlja treći govornik, liječnik Eriksimah koji zagovara umjetnost u liječništvu, gimnastici, glazbi, astronomiji i upozorava na kriterij ljepote. Govor započinje raspravom o lijepim umijećima, odnosno zanimanjima. Liječništvo je lijepa djelatnost jer brine o dobru

⁹¹ Oatley, K. i Jenkins, M., J., 2003, str. 295

⁹² Platon, 1996, str. 42

⁹³ Platon, 1996, str. 54

⁹⁴ Platon, 1996, str. 50

tijela. Smatra da su u svemu sadržani i pučki i nebeski Eros te upozorava da uvijek treba težiti nebeskome kao kriteriju svega lijepoga.⁹⁵

Četvrti na redu je komediograf Aristofan. Pokazuje se kao majstor jezika, maštovit je, hitra uma i, naravno, duhovit. Njegov se govor može sažeti na ideju da je Eros žudnja za potpunosti i cjelovitošću te da je ljubav nešto puno dublje od strasti za pukim tjelesnim zadovoljenjem.⁹⁶ Aristofan se zadržava na mitološkom objašnjenju prema kojem su ljudi rasječeni napola i razdvojeni od svojih prvotnih oblika od strane Zeusa koji ih je na taj način htio kazniti učinivši ih slabijima. Iz tog razloga, ljudi žude za ponovnim sjedinjenjem dvojeg u jedno i povratku u svoj prirodni, cjeloviti oblik. Ljubav je ta koja ih u toj potrazi usmjerava i vodi do blaženstva i cjelovitosti.⁹⁷

Peti govornik je slavni tragični pjesnik, Agaton. Njegov govor, iako prepun citata, metafora i pjesničkih slika, zapravo je isprazna i besmislena pohvala Erosu u kojoj ga opisuje kao pravednog, hrabrog, umjerenog i mudrog.⁹⁸ Hvali ga i u umjetničkom smislu govoreći da je on toliko velik pjesnik da svatko koga se dotakne također postaje pjesnikom.

Nakon ukratko prepričanih pohvala Erosu petorice govornika, dolazimo do središnjeg dijela cijelog *Simpozija* kojeg čini Sokratovo prepričavanje riječi Diotime, svećenice iz Mantineje u Arkadiji, koja ga je podučila o ljubavnim pitanjima. Iza svega toga stoje Platonovi svjetonazori, stoga je to ujedno i najvažniji dio ovog dijaloga. Platonovo bi se poimanje ljubavi moglo svesti na nekoliko koraka koje možemo pratiti i u govorima prve petorice govornika. Prije nego li Sokrat započne s prepričavanjem Diotimina učenja, ukratko se osvrnuo na prethodnog govornika izlažući svoja neslaganja s njime. Govori koji su izloženi prije Sokrata usmjereni su na pohvale Erosu, na pitanja o tome iz čega Eros proizlazi, koji su njegovi darovi i zašto su vrijedni. Sokrat primjećuje da se na takva pitanja ne može valjano odgovoriti, a da se prije ne razjasni na što je Eros usmjeren i čemu teži. Ta pitanja postavlja Agatonu te dođu do zaključka da je Eros ljubav prema onome u čemu oskudijevamo. Prema tome, ljubav stoji u odnosu prema nekome.

Opovrgavanjem Agatona, Sokrat, odnosno Platon, daje uvod u Diotimino učenje.

Kroz Diotimino učenje, ponovno se mogu uočiti koraci koji vode do najvećeg dobra. Prvi korak odnosi se na težnju prema onome što nemamo. Najprije će mladić ljubiti jedno lijepo

⁹⁵ Platon, 1996, str. 58

⁹⁶ Platon, 1996, str. 7-8

⁹⁷ Platon, 1996, str. 68-76

⁹⁸ Platon, 1996, str. 86

tijelo, a zatim će shvatiti da je ljepota svakog tijela jedna te ista.⁹⁹ Kada to shvati, mladić treba početi ljubiti sva lijepa tijela i nakon toga početi će cijeniti dušu više od tijela.¹⁰⁰ Taj stupanj može se označiti kao ljubav prema ljepoti duše jer je tu naglasak na vrlinama i moralu. Ljepota duša jednaka je dobru. Treći stupanj Platonovog shvaćanja ljubavi je ljubav prema mudrosti te je to ujedno i najveći stupanj kojem bismo svi trebali težiti.¹⁰¹ Dakle, najviši stupanj ljubavi je ljubav prema mudrosti, odnosno žudnja za spoznajom ideja što možemo vidjeti na primjeru Sokrata koji se kao filozof vječno nalazi između znanja i neznanja, ali neprestano teži najvećoj ljepoti, a to je mudrost.

6.2. Suvremeno poimanje ljubavi

Ljubav je oduvijek bila tema i dio ljudskih promišljanja o čemu nam svjedoče mnogobrojna sačuvana pisma, pjesme, romani iz raznih razdoblja književnosti i ljudskog djelovanja. Često možemo čuti da je ona smisao nečijeg života, ispunjenje ili nešto čemu težimo. No isto tako, neispunjena ljubav može biti i uzrokom ljudskog tugovanja, nesreće, povrede.

U ovom će odlomku biti prikazane neke od suvremenih filozofskih teorija ljubavi kroz koje će se pokušati uvidjeti razlike i sličnosti s Platonovim viđenjem ljubavi čije je poimanje ljubavi, kao što se u radu prikazalo, nesvakidašnje te sam ga iz tog razloga odabrala za usporedbu s nekim od suvremenih pristupa ljubavi.

6.3. Erich Fromm

Erich Fromm u svojem djelu *Umijeće ljubavi* raspravlja o čovjekovoj odvojenosti čije je sjedinjenje moguće jedino kroz ljubav. Pod odvojenošću misli na stvaranje što manje razlika između sebe i svijeta da bismo prevladali osjećaj samoće. Navodi da je u društvu zapadne kulture ljubav vrlo rijetka pojava te njezino mjesto zauzimaju oblici pseudoljubavi, primjerice sadomazohistički odnosi.¹⁰² Moderni se čovjek otuđio od sebe što znači da potpadamo pod utjecaje medija, naše ideje iste su kao ideje većine, povodimo se za trendovima te su nam najvažniji novac i moć. Uzimajući Frommovu misao u obzir, prema kojoj najprije moramo voljeti sebe da bismo mogli voljeti druge, ne čudi da se odvajamo i od obitelji, bližnjih i prirode. Udaljavanjem od sebe, čini se, udaljavamo se i od ljubavi prema drugima. Ako ne poznajemo sebe, ne mogu se voljeti, a samim time ne mogu voljeti nikog

⁹⁹ Platon, 1996, str. 124

¹⁰⁰ Platon, 1996, str. 126

¹⁰¹ Platon, 1996, str. 126

¹⁰² Parafraza prema: Erich Fromm, *Umijeće ljubavi*, Zagreb: VBZ, 2000, str. 82

drugog. U prilog ovome ide i Frommova usporedba modernog čovjeka s automatom koji ne može voljeti, već samo razmjenjivati. Tako se ljudski odnosi svode na princip tržišta prema kojem je sve samo razmjena dobara.¹⁰³

U uvodnom dijelu knjige, Fromm najprije raspravlja o tome je li ljubav umijeće. Ako ona to jest, onda od nas traži trud i spoznavanje baš kao i bilo koje drugo umijeće koje želimo usavršiti. Važno je napomenuti i to da je za Fromma ljubav tek ugodni osjećaj, nešto što nam se slučajno dogodi. No Fromm tvrdi da ljudi imaju duboko ugrađenu žudnju za ljubavlju, ali ipak, u suvremeno doba, čini se da ljudi gotovo sve smatraju važnijim od nje. Uspjeh, prestiž, moć na prvim su nam mjestima što za sobom nosi i određene probleme.¹⁰⁴

Prvi problem koji Fromm spominje je strah od izolacije koji, ako ga ne savlada, pojedinca dovodi do ludila. Ljudi oduvijek osjećaju potrebu da prevladaju odvojenost i samoću, no ovdje se ne radi o nematerijalnom prevladavanju i spajanju kao kod Platona, već o materijalnom, konkretnom stapanju dvoje ljudi. No stapanje dvoje ljudi nije dovoljno da bismo ga nazvali ljubavlju jer postoji više načina na koje se ono može postići. Dvoje bi ljudi, primjerice, moglo prevladati strah od samoće, izolacije pa onda i ludila, seksualnim uzbuđenjem. No takvo je prevladavanje prividno i privremeno. Štoviše ono može i produbiti osjećaj izgubljenosti kod onih koji su u takvom odnosu tražili bijeg od samoće.¹⁰⁵ U ovom kontekstu, Fromm govori o takozvanoj simbiotskoj zajednici kao obliku odnosa u kojem ljudi silom žele prevladati osamljenost ovladavajući drugom osobom ili pak, s druge strane, pokoravajući se željama i naredbama drugoga.

Simbiotska se zajednica sastoji od aktivnog i pasivnog oblika. Pasivni se oblik odnosi na mazohizam, podložnost, tj. na osobu koja bijeg od osamljenosti traži u predanosti drugoj osobi, dajući da ta osoba njome upravlja. Takva osoba lišena je svakog odlučivanja i rizika, ali i svog integriteta pa je tako svedena na sredstvo.¹⁰⁶

Sadizam je, s druge strane, aktivni oblik takve zajednice te podrazumijeva osobu koja od izolacije bježi pretvaranjem druge osobe u organski dio sebe, „hraneći“ se obožavanjem te osobe. Sadistička i mazohistička osoba međusobno su ovisne. Sadist zapovijeda, vrijeđa, ponižava, izrabljuje, a mazohist se tim ponižavanjima i zapovijedima pokorava.¹⁰⁷

¹⁰³ Fromm, E., 2000, str. 84

¹⁰⁴ Fromm, E., 2000, str. 15

¹⁰⁵ Fromm, E., 2000, str. 25

¹⁰⁶ Fromm, E., 2000, str. 26-27

¹⁰⁷ Fromm, E., 2000, str. 27

Fromm zrele ljubav, suprotstavljajući je prethodno opisanoj zajednici, određuje kao zajednicu koja nas sjedinjuje s drugom osobom prekoračujući na taj način osjećaj izolacije i otuđenosti.¹⁰⁸ Govoreći o objektima ljubavi, ljubav određuje kao stav, odnos čovjeka prema svijetu kao cjelini, a ne prema samo jednom „objektu“ ljubavi.¹⁰⁹

Ovisno o vrsti objekta koji volimo, javljaju se i razlike među vrstama ljubavi. Erotska ljubav o kojoj Fromm nadalje govori, žudnja je za potpunim stapanjem s drugom osobom, no nije univerzalna i vjerojatno je najvarljiviji od svih oblika ljubavi jer ovakvu ljubav može izazvati puki osjećaj usamljenosti, tjeskobe ili čista pohlepa koja u pravoj, odnosno zreloj ljubavi izostaje.¹¹⁰ Ovu vrstu ljubavi mogli bismo usporediti sa „žudnjom za lijepim tijelima“ koju spominje Platon. U takvom slučaju ne možemo govoriti o zreloj ljubavi kakvu opisuje Fromm. Takva se ljubav svodi na površni odnos sličniji ispunjenju životinjskih nagona nego li odnosu ispunjenom prijateljstvom i poštovanjem te je samim time kratkotrajna. Da bismo nekog uistinu voljeli moramo ga ljubiti iz biti svojega bića i doživljavati drugog čovjeka u biti njegova. Za ljubav potrebna je volja, kao odluka i obećanje koji omogućuju nastavak ljubavi. Da bismo ostvarili svrhu ljubavi kao odgovora na problem ljudskog postojanja, moramo je realizirati, materijalizirati u stapanju s drugom osobom. Na taj ćemo način nadvladati, u suvremeno doba itekako prisutan, strah od osamljenosti, izolacije i nemogućnosti spoznavanja nas samih pa tako i ljudi koji nas okružuju. Ljubav će tako, za razliku od tjelesnih zajednica koje to nisu, od nas tražiti trud i znanja, kao i upornost i volju da najprije zavolimo sebe, a potom i drugu osobu u njezinoj biti.

6.4. Alain Badiou

Raspravi o ljubavi posvetio se i francuski filozof Alain Badiou. O njegovu poimanju ljubavi možemo saznati iz knjige *Pohvala ljubavi* koja donosi razgovor novinara Nicolasa Truonga sa spomenutim filozofom.

Na samom početku razgovora, Badiou iznosi svoj stav da je u današnjem svijetu ljubav ugrožena jer nailazi na mnoge prepreke te smatra da je zadaća filozofije obraniti ljubav od prijetnji na koje nailazi. Da ljubav treba ponovno izmisliti, misao je koju razvija kroz cijeli razgovor otkrivajući i približavajući nam tako svoju teoriju ljubavi. Slično kao i Platon no ponešto drugačijom terminologijom, Badiou govori da je ljubav esencijalna i da, samim time,

¹⁰⁸ Fromm, E., 2000, str. 28

¹⁰⁹ Fromm, E., 2000, str. 50

¹¹⁰ Fromm, E., 2000, str. 57

ima univerzalni domet. U ljubavi postoji iskustvo mogućeg prelaska iz čiste posebnosti slučaja na element univerzalne vrijednosti.¹¹¹ To znači da ljubav i izjava ljubavi podrazumijevaju da ćemo nekoga zauvijek voljeti, u ovom vremenu koje u životu imamo.

Svjestan da je filozofija poprilično oprečna i nesložna po pitanju ljubavi, on filozofske koncepcije ljubavi sistematizira na tri glavne, a to su romantična koncepcija koja se koncentrira na ekstazu susreta, komercijalna koncepcija prema kojoj je ljubav ugovor između dvoje ljudi te skeptična koncepcija koja ljubav smatra iluzijom. No Badiou smatra da ljubav ne možemo svesti ni na jedan od ovih koncepata te tako najavljuje svoju teoriju prema kojoj je ljubav izgradnja istine.¹¹² Ta se istina odnosi na dvoje pojedinaca i svu njihovu različitost koja im, ako prihvate trajanje u ljubavi i spremnost na rješavanje sukoba i problema, nudi novi pogled na svijet i jedno novo iskustvo kroz različitost, koje sami, bez druge osobe, ne bismo iskusili.¹¹³ Svoju teoriju nadalje razvija počevši od izgradnje ljubavi, odnosno od samog temelja ljubavnog odnosa. Prije svega, potreban je susret, odnosno događaj u kojem se dvije osobe susreću sa svim svojim različitostima, subjektivnim iskustvima i osobinama. Bilo da su razlike očitije ili pak manje očite, one su uvijek prisutne. No to neće spriječiti susret dvoje ljudi. Bez susreta, ljubav i ne može započeti pa je iz tog razloga upravo taj slučajni događaj-susret ključan za moguću ljubav.

No možemo li ljubav svesti na susret ili je ona ipak više od toga? Iako je susret temelj da bi dvije različitosti stupile na, koristeći se Badiouovim rječnikom, *scenu za dvoje*, za ljubav je potrebno mnogo više. Susret se treba razvijati do trajanja.¹¹⁴ Iz toga Badiou razvija misao da je ljubav izgradnja u koju ulažemo određene napore. Utoliko se može usporediti s Frommom čija je ideja, kako smo već vidjeli, da je ljubav umijeće. Ona od nas zahtijeva uvježbavanje, rad, trud i ustrajnost, kao što je to slučaj i s bilo kojim drugim umijećem. Također, Badiou navodi da na početku, u prvom susretu osjećamo ekstazu ili ono što Fromm naziva ushitom, poletom. No bilo da govorimo o ekstazi ili ushitu, nijedno se ne može izjednačiti s ljubavlju. Ljubav je, kaže Badiou, trajna konstrukcija. Iskoristit ću Badiouovu usporedbu za koju smatram da poprilično dobro prenosi njegovu ideju. On uspoređuje ljubav s upornom avanturom. U ljubavi nužna je i avantura i upornost jer nam to omogućuje da ne odustanemo

¹¹¹ Parafraza prema: Alain Badiou, *Pohvala ljubavi*, Zagreb: Meandarmedia, 2011, str. 22

¹¹² Badiou, 2011, str. 26

¹¹³ Badiou, 2011, str. 26

¹¹⁴ Badiou, 2011, str. 32

nakon prve prepreke ili prvih nesuglasica.¹¹⁵ Takvo olako odustajanje samo je izobličenje ljubavi ili, mogli bismo reći, pseudoljubav koju spominje Fromm.

Trajanje, odnosno ponovna izgradnja ljubavi koja omogućuje to trajanje, u središtu je Badiouova zanimanja. Slično kao što je Platon već ranije uvidio da je ljubav povezana s istinom, nastavlja i Badiou razvijajući ideju da je ljubav iskustvo u kojemu se gradi istina. Ta istina odnosi se na različitost a stvara ju svaka ljubav koja prihvaća trajanje.¹¹⁶

Svaka ljubav predlaže novo iskustvo istine o tome što znači biti dvoje. Smatram vrijednim primijetiti da nasuprot ideje Jednog koju izlaže Aristofan u Platonovu *Simpoziju* prema kojoj svaki pojedinac traga za svojom izgubljenom polovicom želeći se stopiti u prirodni oblik, u jedno, Badiou naglašava različitost dvoje ljudi, dviju individua koje odlučuju izgraditi ljubav.

Istina o kojoj Badiou raspravlja mora biti i izrečena, odnosno nužno je da postoji etapa izjave ljubavi. Takva se izjava upisuje u strukturu događaja. Prije svega, kao što je već spomenuto, dolazi do susreta koji omogućuje početak ljubavi. Vrlo bitnim smatra se stabilizacija ekstaze slučajnog susreta koja se nužno mora provesti da bi slučaj prerastao u trajanje.¹¹⁷

*To je vrlo složen, gotovo metafizički problem: kako će početni slučaj postati osloncem za izgradnju istine?*¹¹⁸

Drugim riječima, Badiou postavlja pitanje kako dođe do toga da dvoje ljudi koji se slučajno susretnu pristanu na trajanje u ljubavi, na ponovnu izgradnju, na izjavu ljubavi koja označuje prelazak sa susreta na početak građenja istine.

Da bi se to moglo dogoditi, potrebna je stabilizacija koja se postiže izjavljivanjem ljubavi.¹¹⁹ Izjava ljubavi razvija vjernost koja svakim danom ponovno „stvara“ ljubav koja pobjeđuje onaj prvi slučajan susret i svaki dan izmišlja trajanje. Bez vjernosti, naše slučajno susretanje ne bi se moglo pretočiti u trajanje. To ponovno podsjeća na Fromma i njegovu zamisao o ljubavi kao umijeću, ljubav koja zahtijeva vježbu i ljubav koja zahtijeva vjernost o kojoj govori Badiou.

No smisao vjernosti o kojoj govori Badiou podrazumijeva vječnost, vjernost da će nas netko uvijek voljeti.¹²⁰ Drugim riječima, međusobnim izjavljivanjem ljubavi drugoj osobi dajemo

¹¹⁵ Badiou, 2011, str.34

¹¹⁶ Badiou, 2011, str. 41

¹¹⁷ Badiou, 2011, str. 43

¹¹⁸ Badiou, 2011, str. 43

¹¹⁹ Badiou, 2011, str. 46

¹²⁰ Badiou, 2011, str. 48

do znanja da smo se uzdigli nad onim slučajnim susretom, da to za nas više nije „slučajan“ ili usputni susret, već da s tom osobom želimo trajati te počinjemo na taj susret i izgradnju odnosa gledati kao na sudbinski događaj u kojem želimo rasti, obnavljati i graditi ljubav.

Dakle, Badiou uokviruje svoju teoriju ljubavi govoreći da ljubav treba obnavljati. Trebamo uvijek iznova prihvaćati slučajnost koju smo već jednom prihvatili, slučajnost prvog susreta, da bi održali njezino trajanje. Jednom izrečenu izjavu ljubavi trebamo ponavljati, bilo riječima, stvaranjem zajedničke obitelji ili na bilo koji način koji dvoje ljudi prepoznaju kao svoje iskazivanje ljubavi. Nije važno. Važno je naučiti od ljubavnog poleta, zanosa ekstaze kojeg osjećamo pri prvom susretu, načiniti trajanje s osobom koja je, unatoč svim različitostima koje čine „Dvoje“, spremna razviti uzajamno povjerenje i poštovanje te tako omogućiti nastavak ljubavi.

7. ZAKLJUČAK

Kroz rad spomenuti su samo neki od pristupa teorijama emocija budući da je, kao što smo mogli vidjeti, riječ o kompleksnoj temi koja je dio raznih disciplina kao što su biologija, psihologija, psihijatrija, filozofija. Samim time, razlikuju se i definicije emocija i teško je pronaći jednu općenitu i na nju se pozivati. No ono što je sa sigurnošću zajedničko svim disciplinama i teorijama jest davanje značaja emocijama.

Krenuvši od prikaza općenite rasprave o teorijama emocija i prikaza mogućih definicija, u radu je nadalje riječi bilo o glavnoj temi, a to je filozofski pregled teorija ljubavi.

Na kraju rada i proučavanja teorija o emociji ljubavi, mogu zaključiti da je ljubav nerijetko svakodnevna tema razgovora te je oduvijek bila važna tema i dio ljudskih života. Često možemo čuti da ne bi bilo svijeta bez ljubavi. No isto tako, ona nas, neispunjena, nerijetko ostavlja slomljenima i povrijeđenima. Zaljubimo se, provodimo vrijeme s nekim nama bliskim i odjednom toga više nema. Je li moguće da smo sve vrijeme bili pod dojmom onog što Badiou naziva „ekstazom prvog susreta“ ili Frommovim riječima, ushitom? Kako je moguće da nam, danas najbliža osoba na svijetu, sutra postane potpuni neznamac?

Smatram da je odgovor u onome o čemu govori Fromm. Možemo se složiti da gotovo nema osobe koja smatra da je ljubav nevažna, no u isti tren gotovo da nema osobe koja misli da ima nešto za naučiti o ljubavi. Utoliko se slažem s Frommom da je ona i umijeće. Nije dovoljno samo osjećati, željeti dobro za neku osobu. Potrebno je učiti, svakim danom ponavljati „prvi susret“ o kojem govori Badiou da bismo ga mogli pretvoriti u trajanje. Naravno, za sve to treba vremena, strpljenja, ali i međusobnog poštovanja da bismo izbjegli neki od, čini mi se često prisutnih, oblika pseudoljubavi.

Neke od vrsta ljubavi koje spominju govornici u Platonovu *Simpoziju* uočavam i danas. Primjerice „žudnja za lijepim tijelima“, odnosno za pukim zadovoljenjem potreba bez većih interesa koja dovodi do tek privremenog osjećaja potpunosti postaje sve zastupljenija u današnjici, a kao posljedica javlja se velik broj nesretnih, neispunjenih i očajnih pojedinaca, a o mudrosti o kojoj govori Platon rijetko tko razmišlja.

No isto tako, suprotno Platonu smatram da su fizički kontakt i materijalizacija ljubavi itekako važni jer omogućuju dublju povezanost s osobom. Bez realizacije ljubavi, ona se, po mojem mišljenju, svodi na trenutnu zaludenost nekom osobom, ushit ili ekstazu.

Da bi naš odnos s nekim uspio, po mojem je mišljenju uz ljubav neizbježno uzajamno poštovanje, kao i volja za neprestanim obnavljanjem onog istog osjećaja ushita koji smo osjetili prilikom prvog susreta s voljenom osobom.

8. SAŽETAK

U radu je izloženo nekoliko pristupa teorijama emocija kojima se nastojalo dati uvod u složenu problematiku koja se uz njih veže. Postoji mnogo pristupa ovoj tematici budući da se radi o vrlo kompleksnom području. Unatoč opisima nekoliko mogućih pristupa, veća je pažnja posvećena opisivanju filozofskih pristupa teorijama emocija i to poglavito s racionalističke perspektive. Time se nastojao dati uvod u glavni dio ovog rada a to je emocija ljubavi koja se nastojala prikazati kroz razmatranja Platonovog viđenja ljubavi koje izlaže kroz dijalog *Simpozij*. Nakon toga, Platonovo je djelo uspoređivano s odabranim suvremenim filozofskim pristupima emociji ljubavi, a to su poglavito Erich Fromm i Alain Badiou. Uspoređujući navedene pristupe emociji ljubavi nastojale su se utvrditi razlike i sličnosti između Platonovog i suvremenih pristupa ljubavi te naglasiti kompleksnost, ali i važnost koju emocija ljubavi, kao i sve druge emocije, zauzimaju u ljudskim životima.

KLJUČNE RIJEČI: teorije emocija, racionalizam, emocija ljubavi, Platon, suvremeni pristupi, Erich Fromm, Alain Badiou

9. SUMMARY

This paper presents several approaches to the theories of emotions of which the purpose was to give an introduction into the complicated issues regarding them. Considering it is a complex field there are a lot of possible approaches. Despite the descriptions of a few of them, most of the attention is dedicated to the description of philosophic approaches about the theories of emotions, mostly from the rationalistic perspective. With that, the goal was to give an introduction to the main part of the paper - the emotion of love through reviews of Platos seeing of love shown through the dialogue Symposium in comparison with chosen modern philosophic approaches regarding the emotion of love, mainly Erich Fromms and Alain Badiou. In comparing the above mentioned approaches the idea was to understand the differences and the similarities between them and Platos approach and highlight the complexity, but also the importance of the emotion of love, like all the other emotions, in human lives.

KEYWORDS: Theories of emotion, Rationalism, Emotion of love, Plato, Modern approaches, Erich Fromm, Alain Badiou

10. POPIS LITERATURE:

1. Aristotel, 1989., *Retorika*, Zagreb: Naprijed.
2. Badiou, A. 2011., *Pohvala ljubavi*. Zagreb: Meandarmedia.
3. Ben-Ze'ev, A. 2001. *The Subtlety of Emotions*. A Bradford Book; Reprint edition.
4. Brogaard, B. 2015. *On Romantic Love: Simple Truths about a Complex Emotion*. Oxford: University Press.
5. Darwin, C. 1897. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. New York: D. Appleton and Company.
6. Fromm, E. 2000. *Umijeće ljubavi*. Zagreb: VBZ.
7. James, W. 1884. *What Is an Emotion?*, Oxford: University Press.
8. Oatley, K, Jenkins J.M. 2003. *Razumijevanje emocija*. Zagreb: Naklada Slap.
9. Platon, 1996. *Eros i filia*. Zagreb: Demetra.
10. Prijić-Samaržija, S. i Gavran Miloš, A. 2011. *Antička i novovjekovna epistemologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
11. Spinoza de, B., 2000. *Etika dokazana geometrijskim redom*. Zagreb: Demetra.

Izvori:

https://vesnamihajlovicblog.files.wordpress.com/2012/02/402046_2880617248510_1052407793_2979407_501568330_n1.jpg, posjećeno 28. 8. 2019.